

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМ-ВЕРБАЛІЗАТОРІВ СУБКОНЦЕПТУ SALUS В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

PARADIGMATIC RELATIONS OF WORDS REPRESENTING THE SUBCONCEPT SALUS IN THE LATIN LANGUAGE

Милик О.В.,

orcid.org/0000-0002-2413-0657

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри латинської та іноземних мов

Львівського національного медичного університету

імені Данила Галицького

У статті висвітлюються результати аналізу парадигматичних зв'язків лексем-вербалізаторів субконцепту SALUS в латинській мові. У статті подано детальний аналіз гіперо-гіпонімічного ряду імені субконцепту, лексико-семантичних груп абсолютних і стилістичних синонімів, узуальних та оказіональних антонімів, які вербалізують досліджуваний субконцепт за інтегрованими семами та виділено слоти та субслоти його структури. Завдяки визначенню синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин у статті виявлено додаткові когнітивні ознаки для більш детального аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові.

Ключові слова: латинська мова, субконцепт SALUS, парадигматика, гіперо-гіпонімія, абсолютні синоніми, стилістичні синоніми, узуальні антоніми, оказіональні антоніми, слот, субслот.

В статтє освещаются результаты анализа парадигматических связей слов-репрезентантов субконцепта SALUS в латинском языке. В статье представлено детальный анализ гиперо-гипонимического ряда имени субконцепта, лексико-семантических групп абсолютных и стилистических синонимов, узуальных и окказиональных антонимов, которые вербализуют исследуемый субконцепт по интегрированным семам, а также выделены слоты и субслоты его структуры. Благодаря определению синонимических, антонимических и гипер-гипонимических отношений в статье выявлены дополнительные когнитивные признаки для более детального анализа концепта ЗДОРОВЬЕ в латинском языке.

Ключевые слова: латинский язык, субконцепт SALUS, парадигматика, гипер-гипонимия, абсолютные синонимы, стилистические синонимы, узуальные антонимы, окказиональные антонимы, слот, субслот.

The article focuses on the analysis of paradigmatic relations of words representing the subconcept SALUS in the Latin language. It gives a deeper insight and more accurate defining of hyper hyponymic row of the subconcept name as well as lexical and semantic groups of absolute and stylistic synonyms, conventional and occasional antonyms that verbalize the subconcept under research in the way of semes integrating. It also outlines the slots and subslots of the subconcept structure. Due to the revealing of synonymic, antonymic and hyper-hyponymic relations, additional cognitive features for a more detailed analysis of the concept HEALTH in the Latin language have been identified.

Key words: the Latin language, subconcept SALUS, paradigmatics, hyper hyponymy, absolute synonyms, stylistic synonyms, conventional antonyms, occasional antonyms, slot, subslot.

Постановка проблеми. Посилення у мовознавстві інтересу до вивчення мовної картини світу, опису її фрагментів, які експліковані концептами, що концентрують значний обсяг ментально-когнітивної та культурологічної інформації, зокрема світоглядно-філософської, аксіологічної, історичної, міфологічної, дає можливість проникнути в глибини ментальності, у свідомість, пізнати особливості мислення носіїв мови.

Категорія «здоров'я» як значуща складова частина наївної та наукової картин світу була предметом дослідження багатьох фундаментальних дисциплін природничого циклу, а також низки порівняно нових наук гуманітарного профілю (деонтології, біоетики, біопсихології). Категорія «здоров'я» характеризується тісним зв'язком із категоріями екзистенціального порядку (такими,

як життя і смерть), що зумовлює зв'язок концепту ЗДОРОВ'Я не тільки зі сферою власне наукових знань, але і з широким колом етичних, моральних і світоглядних уявлень, які вирізняються лінгвокультурологічною специфікою. Здоров'я належить до глибинних основ системи цінностей, є найвищою людською аксіологією, яка визначає фізичне існування людини та є основою її душевного стану.

Античні філософи розглядали переважно внутрішньоособистісний аспект «здоров'я» як злагоду тілесних і душевних проявів людини, як гармонію й пропорційність, оптимальне співвідношення тілесних і душевних складників. Основними душевними якостями здорової людини є розсудливість і самовладання, життя згідно з природою, яке веде людину до

доброчесності, а щасливе життя полягає у володінні людиною здоровим глуздом, розсудливістю.

Отже, античну систему цінностей увінчувало тілесне здоров'я і здоровий стан душі, які вважали найвищими благами.

Дослідження мовної маніфестації екзистенціальних феноменів, до яких належить здоров'я, дає можливість розкриття особливостей етнічної й індивідуальної мовної свідомості, ментального світу представників певного мовного колективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню концептосфери античних греків і римлян присвячено низки праць науковців М.Ф. Алефіренко, Л.Л. Звонської, В.Л. Іващенко, О.С. Кубрякової, М.Н. Лазарева, Д.С. Лихачова, В.А. Маслової, А.С. Поліщука, З.Д. Попової та Й.А. Стерніна, А.Е. Сенцова, Ю.С. Степанова, М.А. Таривердісва, Г.В. Токарева, В.М. Шовкового та інших.

Постановка завдання. У нашому дослідженні для виявлення недостатньо висвітлених досі аспектів аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові, а саме визначення додаткових когнітивних ознак, вдаватимемось до глибшого аналізу синтагматичних та парадигматичних зв'язків лексем-вербалізаторів одного з трьох субконцептів SALUS, SANITAS, VALETUDO, що експлікують їхнє значення, та визначення синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин, пов'язаних з ім'ям концепту.

Виклад основного матеріалу. Аналіз філософських поглядів, присвячених концепції ЗДОРОВ'Я в античності, дав можливість встановити, що здоров'я в античному світі було однією з найвищих аксіологем в системі цінностей античного світу, найвищим людським благом, стояло на найвищому щаблі в ієрархії буття, було станом й умовою досконалості буття, людським щастям. Зважаючи на це, визначаємо лексему BONUM гіперонімічною. BONUM – добро, благо, добробут (*summum bonum* (Cic.) – найвище благо; *bonum publicum* (Liv.) – суспільне благо; *bonum* – протилежне *malum* - зло, лихо: *una cum aliquo bona mala tolerare* (Ter.) – ділити з кимось щастя і біди). Відповідно, гіпонімами будуть назви різних благ, серед яких визначаємо наступні: SALUS, VALETUDO, SANITAS – «здоров'я», UTILITAS – «користь», RATIO – «розум», VITA – «життя», DECUS – «краса», GLORIA – «слава», HONOR – «честь», HONESTAS – «доброчинність», VIRTUS – «хорообрість» та інші. У латинській мові існує кілька ключових лексем для номінації «ЗДОРОВ'Я», які певною мірою відрізняються за значенням, а саме – називають

різні стани «ЗДОРОВ'Я»: SALUS, SANITAS, VALETUDO, що зображає особливість уявлень давніх римлян про феномен «ЗДОРОВ'Я». Саме тому вважаємо за доцільне розглядати концепт «ЗДОРОВ'Я» у форматі трьох субконцептів: «SALUS», «SANITAS», «VALETUDO». Відповідно, BONUM є суперконцептом, а SALUS, SANITAS, VALETUDO – субконцептами.

До головних характеристик концепту науковці відносять семантичний опис синтагматичних та парадигматичних зв'язків слова-імені концепту, побудову синонімічного, антонімічного та гіперо-гіпонімічного рядів імені концепту [4; 5]. Парадигматика – тип зв'язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць. На лексичному рівні парадигматика представлена синонімією, антонімією, гіперо-гіпонімією [1; 6].

Важливу роль у тлумаченні інформації, яка акумульована в концепті, відіграє визначення гіперо-гіпонімічних зв'язків, що дає змогу вивчити в досить широкому діапазоні представлені відомості культурно-історичного характеру [3]. Гіпероніми й гіпоніми – слова, які мають родо-видові відношення. Гіперо-гіпонімічні відношення ґрунтуються на принципі «ціле-частина». При цьому відбувається особливий вид активації концепту – уточнення референтної характеристики [9].

Концепт об'єктивується через широку мережу синонімів до його імені, які розподіляють на три групи: абсолютні, семантичні, стилістичні, та антонімів, серед яких, за ступенем залежності від контексту, виділяють узуальні та оказіональні [7; 8]. Узуальними антонімами є слова, протилежне значення яких можливе в ізольованому вигляді. Оказіональні антоніми – слова, протилежне значення яких визначається лише в контексті [6].

Основну мету даної статті вбачаємо в деталізації парадигматичних зв'язків імен субконцепту SALUS. У цьому контексті необхідно розглянути групи синонімів та антонімів, які об'єктивують досліджуваній субконцепт SALUS за семами, що складають ядро й приядерну зону семантичного поля імені субконцепту.

Лексема-назва субконцепту SALUS, яка об'єднує значення «здоров'я, гарне самопочуття, фізичний добробут, безпека», є полісемантичною. У латинській мові не вдалося відшукати лексеми, яка б інтегрувала всі названі семи. Лексеми *sanitas*, *valetudo* називають дещо інші стани людського організму, з огляду на що можна констатувати брак абсолютних синонімів.

Семантичними синонімами до лексеми SALUS вважатимемо слова, які передають хоча б одну із сем імені субконцепту SALUS у прямому значенні. Семантичні синоніми можна класифікувати на такі **лексико-семантичні групи**:

– **«добробут людини, добробут народу»**: **sinceritas, atis, f** – збереженість, непошкодженість, здоров'я, добробут; **faustitas, atis, f** щастя, добробут; **felicitas, atis, f** – плодючість, щастя, добробут; **profectus, us, m** – успіх, добробут; **prosperitas, atis, f** – добробут, процвітання, щастя; **securitas, atis, f** – безпека, душевний спокій, безтурботність, байдужість; **tutum, i, n** – безпека;

– **«лікування»**: **curatio, onis, f** – догляд, лікування, опіка; **medella, ae, f** – цілющий засіб, лікування; **medicatio, onis, f, remediatio, onis, f** – лікування; **sanatio, onis, f** – лікування, зцілення, оздоровлення;

– **«порятунок, спасіння життя»**: **salvatio, onis, f** – порятунок, спасіння; **conservatio, onis, f** – збереження, порятунок.

Стилістичні синоніми – слова, які набувають інтегрованої семи «здоров'я, гарне самопочуття, фізичний добробут, безпека» у контексті: **bene (se) habere** (Pl. Merc. 549) – *добре почуватись*; **sucus palaestricus** (Apol. Apol. 63) – *фізичне здоров'я, свіжість*; **tempestivitas totius corporis** (Plin. Nat. 29, 120) – *належний стан здоров'я*; **sui conservandi causa** (Cic. Pis. 34) – *для власного порятунку*; **vitae subvenire** (Caes. Gal. 7, 50) – *рятувати життя*; **restituere a limine mortis** (Catul. 68, 4), **a morte reducere** (Verg. A. 4, 373), **adimere leto** (Hor. Carm. 3, 22, 3) – *рятувати від смерті*; **salvum praestare** (Cic. Man. 55) – *урятувати*; **expedire salutem** (Cic. Mil. 10) – *забезпечити безпеку, рятувати життя*; **efficere vitam tutiorem** (Cic. Fin. 1, 16, 53) – *робити життя безпечнішим*; **defunctus jam sum** (Ter. Eu. 114) – *тепер я в безпеці*.

Антонімами до імені субконцепту SALUS є слова, об'єднані в семантичні групи, протилежні за значенням семантичним групам, які утворюють семантичне ядро й приядерну зону субконцепту: **«добробут людини, добробут народу/лихо, нещастя»**; **«лікування/зараження»**; **«порятунок, ратування життя/загибель»**.

Лексична група антонімів з інтегрованою семою «добробут людини, добробут народу/лихо, нещастя» представлена лексемами: **calamitas, atis, f** – біда, нещастя, занепад, збитки; **clades, is, f** – нещастя, біда, занепад, збитки, каліцтво, руйнування, поразка; **diritas, atis, f** – жахи, страхіття, лихо, нещастя, жорстокість; **infortunitas, atis, f** – нещастя, лихо; **infortunium, i, n** – нещастя, лихо, кара; **malum, i, n** – зло, лихо, недолік, вада, біда,

нещастя, страждання, шкода, збитки; **miseria, ae, f** – горе, біда, нещастя, труднощі, обтяжливність, страх; **miseritudo, inis, f** – горе, біда, нещастя; **res adversae (afflictae, miserae)** – важке становище, нещастя; **damnosus, a, um** – шкідливий, згубний, небезпечний, руйнівний, збитковий; **detrimentosus, a, um** – шкідливий, згубний; **dispendiosus, a, um** – збитковий, шкідливий; **gravitas, atis, f** – ваговитість, важкість, обтяжливність, турботи, труднощі, небезпека, нездужання, слабкість, мерзенність, неприємність; **incommodum, i, n** – незручність, неприємність, тягота (**incommodae vitae, incommodae corporum**) – фізична слабкість, хвороби, шкода, збитки. **Оказіональні антоніми**: **fortuna adversa** – нещастя, негаразди; **infelicitas, atis, f** – безпліддя, убогість, нужденність, нещастя, недоля; **intemperies, ei, f** – надмірність, нестриманість, нещастя: [...] *intemperies [...] in nostram advenit domum* (Pl. Capt. 911) – [...] *нещастя [...] прийшло до нашого дому*; **nubes, is, f** – хмара, пустота, примарність, маса, натовп, велика кількість, скорбота, печаль, горе, біда, нещастя, смута; **nimbus, i, m** – хмара, туман, вітер, буря, маса, натовп, велика кількість, німб, ореол, раптове лихо, біда, нещастя; **aerumna, ae, f** – важка праця, горе, страждання: *incidere in aerumnam* (Cic. Att. 3, 14, 1) – *потрапити в біду*; **scaevitas, atis, f** – неумілість, бездарність, невдача, нещастя; **utraque fortuna** (Cic. Saec. 104; Nep. Attic. 14, 2) – *щастя й нещастя*; **piaculum, i, n** – жертва для умилювання, спокутування, покарання, кара, біда, нещастя; **tempestas, atis, f** – час, проміжок часу, період, погода, непогода, буря, гроза, біда, лихо, нещастя; **detrimentum, i, n** – спад, збиток, втрата, нещастя, шкода, поразка: *capere (accipere, facere) detrimentum* – *ззнати шкоди*.

Лексична група антонімів з інтегрованою семою «лікування/ зараження» представлена лексемами: **lues, is, f** – моровиця, зараза, загибель, лихо; **pestilentia, ae, f** – чума, зараза, шкідливість, несприятливість, отрута; **pestibilis, e** – зачумлений, шкідливий для здоров'я; **pestilens, entis** – заражений, чумний, нездоровий, згубний; **pestis, is, f** – чума, зараза, загибель, розруха. **Оказіональні антоніми**: **tabes, is, f** – розкладання, тління, гниття, рідота, руйнівна хвороба, слабкість, епідемія, виразка; **quassatio, onis, f** – потрясіння, качання, удари, моровиця; **contaminatio, onis, f** – змішання, доторкання, злиття, осквернення, зганьблення, зараза, моровиця, хвороба.

Лексична група з інтегрованою семою «порятунок, спасіння життя/загибель» представлена узуальними антонімами: **excidium, i, n** – падіння, руйнування, розорення, знищення, руїна, загибель; **exitium, i, n** – загибель, падіння, катастрофа, руйну-

вання; **exterminium, i, n** – знищення, винищення, загибель. **Оказіональні антоніми: scelus, eris, n** – злочиння, злочин, розбещеність, підступність, злість, біда, лихо, нещастя; **ruina, ae, f** – падіння, обвал, розруха, напад, набіг, розорення, поразка, нещастя, лихо, загибель; **fatum, i, n** – воля богів, пророцтво, доля, талан, невідворотне нещастя, загибель; *omen fati* (Сіс. Phil. 9, 9) – *передчуття загибелі*; **casus, us, m** – падіння, крах, загибель, смерть, помилка, похибка; **deflagratio, onis, f** – згорання дотла, масова пожежа, загибель; **diluvium, i, n** – потоп, паводок, загибель, катастрофа; **incendium, i, n** – пожежа, полум'я, небезпека, нещастя, загибель; **labes, is, f** – осідання, обвал, провал, падіння, згуба, загибель, поразка, слабкість.

Оскільки більша частина антонімів градуальні, їхня належність до певної семантичної групи є доволі умовною: вони можуть входити до інших семантичних груп.

Синонімічні та антонімічні ряди дали можливість конкретизувати семи, які складають семантичне поле субконцепту SALUS, виділити такі слоти та субслоти субконцепту SALUS.

У межах **слоту «наявність певного стану здоров'я (соматичного/психічного)»** можна виділити **субслот «добробут людини, народу, держави»**, який зображає такі знання: наявність таких характеристик, як фізична непошкодженість, щастя, добробут, процвітання, безпека, душевний спокій, безтурботність, брак лиха, нещастя, занепаду, збитків, поразки, покарань, вад, труднощів, обтяжливості, важкого становища, шкідливих, згубних, руйнівних впливів, небезпеки, нездужання, слабкості, тягот, убогості, нужденності, недолі, скорботи, печалі, смутку, важкої праці, страждання, природних катаклізмів.

Слот «процес надання здоров'я (соматичного/психічного)» представлений **субслотами:**

– **«лікування»**, що зображає такі знання – наявність догляду, опіки, використання цілющих засобів, ліків, що призводить до зцілення та оздоровлення, брак заразних чинників – моровиці, зарази, загибелі, чогось шкідливого, розрухи, епідемії, виразки. Римляни мали уявлення про заразний характер окремих хвороб;

– **«порятунок, спасіння життя»** охоплює такі знання: збереження життя, безпека життя, мир, природна гармонія, брак занепаду, руйнування, розорення, знищення, руїни, загибелі, катастрофи, злочинів, розбещеності, підступності, злості, лиха, нещастя, розорень, нападів, набігів, смерті, пожеж, повеней, катастроф.

До **слота «адресація здоров'я/блага (побажання)»** належать такі знання: побажання добробуту, добра, здоров'я, привітання (з відтінком захоплення, почуття радості від побаченого, згаданого), прощання, вияв глибокої пошани, пошестей, ушанування, поклоніння.

Культурними символами добробуту є *vita* – життя, *felicitas* – плодючість, *fortuna* – щастя, *serenitas* – ясність, безхмарність, *quietum* – тиха погода.

Висновки. Таким чином, визначення синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин, пов'язаних з іменем концепту, а саме аналіз лексико-семантичних груп семантичних і стилістичних синонімів, а також узуальних та okazіональних антонімів субконцепту SALUS дає змогу визначити інтегровані семи, що складають семантичне поле досліджуваного субконцепту, виділити слоти та субслоти структури субконцепту SALUS в латинській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вотякова И.А. Изучение синонимических связей в словообразовательной репрезентации концептов (на примере концепта печаль). *Вестник Удмуртского университета*. 2012. Вып. 4. С. 136–139.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Москва : Русский язык, 1976. 1088 с.
3. Кузьмина Е. А. Паремии как лингвокультурная репрезентация языковой личности : на материале немецкого языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. Тамбов, 2002. 23 с.
4. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Романо-германська філологія»*. 2006. № 725. С. 9–12.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2000. 30 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
7. Соболева Я.Ю. Концепт ТАЄМНИЦЯ та його вербалізація в українській лінгвокультурі : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2013. 267 с.
8. Шовковий В.М. Концепти інтелектуальної сфери людини у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6(1). С. 332–337.
9. Юсупова Р.Р. Концептуальна карта ядра семантичних полів англійських і російських термінів уголовного права : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Башкир. гос. ун-т. Уфа, 2010. 26 с.